

ЗВІТ
про стратегічну екологічну оцінку
Плану заходів з реалізації у 2025-2027 рр.
Стратегії розвитку Чернівецької області
на період до 2027 р.

Розробник звіту:

«Агенція регіонального розвитку Чернівецької області»

Коваленко Н.А.

Чернівці – 2025 р.

Передмова

Стратегічна екологічна оцінка (СЕО) ґрунтується на базових концептуальних підходах до розуміння довкілля, що походять від давньогрецького поняття «ойкос» – дім, життєвий простір, який охоплює середовище від найближчого оточення людини до всієї «ойкумени» – заселеного світу. На цій основі сформувалися такі пов'язані категорії, як «економіка» – організоване забезпечення функціонування антропогенного середовища з метою життєдіяльності людини, та «екологія» – система знань про закономірності збереження і сталого розвитку природно-антропогенного середовища. У зв'язку з цим на законодавчому рівні визначено необхідність паралельного здійснення процесів підготовки Стратегій регіонального розвитку кожного регіону та держави загалом на період до 2027 року (далі – Стратегія, для Чернівецької області) та проведення СЕО.

Відповідно до Протоколу UNECE, СЕО визначається як «оцінка ймовірних екологічних наслідків, у тому числі тих, що стосуються здоров'я населення, яка включає визначення сфери охоплення екологічного звіту, його підготовку, забезпечення участі громадськості та проведення консультацій, а також врахування положень екологічного звіту та результатів консультацій з громадськістю у планах або програмах» (ст. 2.6). Вимоги, передбачені Законом України «Про стратегічну екологічну оцінку», є такими, що відповідають зобов'язанням за Угодою про асоціацію України з ЄС, а також завданням Національної програми під егідою Комісії Україна–НАТО (мета 1.5.2). Аналогічні зобов'язання закріплено й в Угоді про асоціацію ЄС з Республікою Молдова (РМ), до якої з Чернівецької області прямують транскордонні водні потоки річок Дністер і Прут. Крім того, річки Прут і Сірет перетікають з території області до Румунії – держави-члена ЄС. Забруднення, що надходять з водами Прута, Черемоша та Дністра з територій Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей України, формують додаткові транзитні екологічні ризики як для Чернівецької області, так і для прилеглих нижчележачих регіонів Румунії та РМ. Актуальність таких ризиків підтверджується Стебниківською техногенною катастрофою 1983 року на Дністрі та масштабними повеннями 2008 і 2010 років. Також Чернівецька та Івано-Франківська області разом із територіями Румунії та РМ входять до EUSDR. Платформа II EUSDR (пріоритети 4, 5 і 6) містить прямі вимоги щодо здійснення СЕО регіонального розвитку, тоді як реалізація спільних проектів за іншими ключовими пріоритетами (транспорт, енергетика, підприємництво, туризм тощо) також передбачає проведення СЕО або ОВНС відповідно до вимог директив ЄС і законодавства України.

Розроблення Плану та його СЕО здійснюється в умовах триваючого процесу децентралізації, зокрема подальшого коригування конфігурації території громад відповідно до оновлених критеріїв самодостатності. Крім того, після заяв Уряду та Верховної Ради від 20 жовтня 2019 року активізувався процес створення нових субрегіональних територіальних округів замість районів. Функціональне призначення цих адміністративно-територіальних одиниць полягає у заповненні нормативно-правових і технологічних прогалин, що виникли у системі державного, регіонального та секторального управління та фінансування, а також у взаємодії органів місцевого самоврядування та приватного сектору, зокрема у сферах охорони довкілля, техногенно-екологічної безпеки, експлуатації транспортної інфраструктури, статистичних спостережень, земельно-кадастрового супроводження. У державах-членах ЄС, які слугують орієнтиром для реформування в Україні, відповідна система взаємодії, нормативно-правова база та інформаційно-методологічна підтримка давно сформовані та систематично удосконалюються. Прикладами інституцій, що забезпечують методичний, інформаційний та науково-технічний супровід вирішення екологічних завдань на регіональному та субрегіональному рівнях за підтримки держави, є французькі установи ADEME (зокрема у питаннях енергетики, що є релевантним у контексті утворення Міністерства енергетики та захисту довкілля України) та DREAL (колишній DRIRE).

Вказані взаємовідносини мають стати основою подальшого розвитку не лише утворених громад, де наразі відбувається формування оновленої системи соціального забезпечення. Саме на субрегіональному рівні необхідно забезпечувати такі функції, виконання яких є надмірно складним для окремих громад: підтримання працездатності територіальної інфраструктури, гарантування техногенно-екологічної безпеки, управління водними та лісовими ресурсами, просторове планування, забезпечення сприятливих умов для розвитку підприємництва та інші напрями життєзабезпечення й розвитку територій.

Крім цього, СЕО Плану враховує специфіку забезпечення сталого розвитку гірських територій Чернівецької області відповідно до Державної програми розвитку українських Карпат на 2020–2022 роки, а також зобов'язань України за Карпатською конвенцією.

Усі зазначені процеси на території Буковини мають відповідати ключовому пріоритету регіональної політики України – «Загальноукраїнська солідарність», що охоплює п'ять суміжних областей. Значущість Чернівецької області у забезпеченні збалансованого та послідовного реалізування цього пріоритету була підтверджена ще за радянського адміністративно-економічного експерименту зі створення раднаргоспів у 1959–1965 роках: тоді область входила до Прикарпатського раднаргоспу з центром в Івано-Франківську, а матеріально-технічне забезпечення здійснювалося через Подільський раднаргосп у Вінниці.

Паралельно область здійснює взаємодію на основі принципів європейської політики згуртованості (когезії) та інструментів міжрегіонального співробітництва (interreg) із прикордонними регіонами сусідніх держав, з якими її поєднує понад 400 км державного кордону. Вказана взаємодія спрямована на забезпечення сталого соціально-економічного та просторового розвитку, а також техногенно-екологічної безпеки в транскордонних басейнах річок. Цей підхід покладено в основу моделі Екоєврорегіону в межах Єврорегіону «Верхній Прут», на який згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2002 року №59-р покладено завдання «експериментального опрацювання механізмів транскордонного співробітництва як елементів європейської інтеграції та розвитку регіональної політики». Відповідну модель підтримано також Урядом Республіки Молдова.

Сукупність викладених вище передумов визначила параметри вихідного скринінгу Плану, попередній обсяг проведення СЕО та зумовила характер подальшої підготовки цього звіту. До складу СЕО також включено рекомендації щодо удосконалення Плану з урахуванням встановлених результатів, проведення внутрішніх і транскордонних консультацій із зачепленими державами, а також організацію громадських слухань. Подальший моніторинг реалізації Плану та результатів СЕО має забезпечити належне дотримання вимог щодо охорони довкілля, збереження здоров'я населення та підтримання встановлених стандартів техногенно-екологічної безпеки. Указані засади формують основу сталого розвитку регіону, його об'єднаних територіальних громад та субрегіональних округів із максимально ефективним залученням наявних внутрішніх і доступних зовнішніх ресурсів.

1. Зміст та основні цілі Звіту про СЕО Плану заходів з реалізації у 2025-2027 рр. Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2027 р.

Звіт про стратегічну екологічну оцінку (СЕО) Плану заходів на 2025–2027 роки до Стратегії розвитку Чернівецької області є ключовим аналітичним документом, який забезпечує інтеграцію екологічних пріоритетів у процес планування регіонального розвитку. Його зміст спрямований на те, щоб оцінити, як конкретні заходи, передбачені регіональною Стратегією, можуть вплинути на стан

довкілля, здоров'я населення та використання природних ресурсів, а також запропонувати механізми для мінімізації можливих ризиків.

Основним змістом Звіту є комплексний аналіз природного середовища Чернівецької області, включно з характеристикою кліматичних умов, водних ресурсів, стану атмосферного повітря, земельного фонду, біорізноманіття, лісових масивів та відходів. Важливим елементом є оцінка існуючих екологічних проблем регіону: ерозійні процеси на сільськогосподарських землях, забруднення водних об'єктів, неефективне поводження з відходами, загрози деградації ґрунтів, а також наслідки кліматичних змін, які проявляються у частіших паводках, посухах і зсувних процесах.

Звіт про СЕО має кілька ключових цілей. Насамперед — забезпечити відповідність Плану заходів принципам сталого розвитку, гармонізувавши економічні пріоритети області з екологічними вимогами. Другою важливою метою є попередження або мінімізація негативного впливу на довкілля ще на етапі планування, до початку реалізації проєктів. Це дозволяє підвищити ефективність регіональної політики та уникнути додаткових витрат у майбутньому. Третя мета полягає у сприянні прозорості та відкритості: СЕО включає механізми консультацій із громадськістю та зацікавленими сторонами, що забезпечує широку участь населення у прийнятті рішень.

Крім того, Звіт встановлює систему екологічних індикаторів, які будуть використовуватися для моніторингу реалізації Плану заходів та оцінки його впливу. Серед таких індикаторів — рівень забруднення вод і повітря, площа природно-заповідного фонду, частка перероблених відходів, показники деградації земель тощо. Це створює основу для постійного вдосконалення екологічної політики на регіональному рівні.

Таким чином, Звіт про СЕО є не лише формальною вимогою законодавства, а стратегічним інструментом, що гарантує екологічну відповідальність у процесі планування розвитку Чернівецької області. Він допомагає регіону рухатися до європейських стандартів екологічної безпеки, раціонального природокористування та збалансованого соціально-економічного зростання.

2. Характеристика поточного стану довкілля Чернівецької області

При оцінюванні екологічного стану Чернівецької області в рамках СЕО особлива увага приділяється специфічним природним та географічним характеристикам регіону. Область вирізняється надзвичайною ландшафтною мозаїчністю: на компактній території поєднуються гірські масиви, передгірські схили, річкові долини та лісостепові ділянки. Така структурна різноманітність формує **низьку екологічну ємність регіону**, тобто його підвищену чутливість до зовнішніх впливів — від природних до антропогенних, включно з впливом на стан здоров'я населення.

Ще у 1980-х роках наукові дослідження Міністерства охорони здоров'я СРСР, які охоплювали різні регіони країни, виявили у Чернівецькій області аномально високу частоту окремих захворювань, що не корелювали з тодішніми офіційними даними про екологічний стан регіону. Пізніші дослідження після випадків масової алопеції в 1987 році підтвердили наявність у довкіллі нетипових для природного фону концентрацій хімічних елементів та сполук. Однією з науково обґрунтованих гіпотез є **транскордонне перенесення забруднюючих речовин атмосферними потоками**, переважно зі сходу й південного сходу, з подальшим осіданням у Карпатах через турбулізацію повітря при контакті з

гірським рельєфом. Річкова мережа регіону сприяє швидкому переміщенню цих забруднень у долини та їх акумуляції у водних екосистемах, що створює ризики для поверхневих і підземних вод.

Важливим уроком для Чернівецької області став досвід транскордонних консультацій 2010 року між Україною та Румунією щодо планованого будівництва сміттєспалювального заводу у прикордонному селищі Редець. Попри те, що аналіз водних ризиків мав мінімальне значення для української частини басейну, **оцінка можливого атмосферного перенесення викидів** не була достатньо деталізована, хоча роза вітрів свідчила, що до 15% перенесень у літній період можуть охоплювати території України. Цей прецедент підкреслив необхідність ретельного врахування транскордонного впливу при плануванні будь-якої господарської діяльності в Прикарпатському регіоні.

Вразливість області підтверджується низкою природно-антропогенних надзвичайних ситуацій другої половини XX століття, зокрема:

- **зсувна небезпека у центральній частині Чернівців (1964 р.)**, що потребувала будівництва водовідвідної штольні та системи свердловин, які нині перебувають у незадовільному стані;
- **катастрофічна повінь 1969 року**, що призвела до масштабних руйнувань інфраструктури, виходу з ладу систем водопостачання, електрообладнання та спричинила пожежу зі смертельними наслідками;
- **токсичний скид у р. Дністер 1983 року** зі Стебніківського хімічного комбінату, який викликав масову загибель риби й тварин та мав тривалі негативні наслідки для екосистеми та роботи Дністровського гідрокомплексу;
- **радіоактивне забруднення частини населених пунктів області після аварії на ЧАЕС (1986 р.)**, що призвело до переселення сімей та триваючого радіаційного контролю;
- **масова алопеція у дітей і дорослих у 1987 році**, причини якої остаточно не з'ясовані й донині залишаються предметом наукових дискусій.

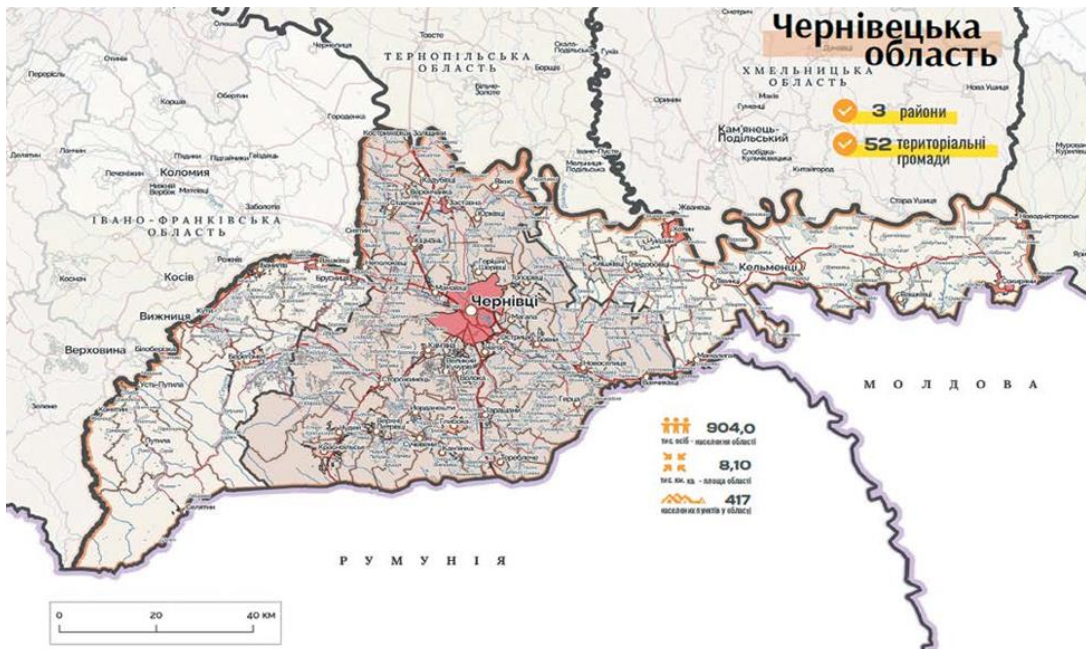
У цілому екологічна ситуація в області залишається нестабільною через поєднання природних процесів (зсуви, паводки, ерозія), транскордонних впливів і високої вразливості ландшафтів. Реалізація Стратегії може як покращити стан довкілля — у разі успішного впровадження природоохоронних заходів, модернізації інфраструктури та адаптаційних стратегій, — так і погіршити його у разі зростання антропогенного навантаження без належного екологічного контролю. Саме тому СЕО визначає потребу у системному моніторингу ризиків, інтеграції превентивних заходів та обов'язковому врахуванні екологічної вразливості всієї території області.

2.1. Фізико-географічна характеристика території

Відповідно до фізико-географічного районування, рельєф Чернівецької області відзначається значною складністю та контрастністю. На її території виділяються три основні зони: **гірська, передгірська та лісостепова**.

Гірська частина, представлена Буковинськими Карпатами, розташована на крайньому південному заході області й займає близько чверті її території. Це гори середньої висоти (орієнтовно 500–1600 м), із вираженими мікрокліматичними умовами. Рельєф розчленований вузькими долинами річок Сірет і Черемош, а їх притоки здебільшого течуть паралельно гірським хребтам у повздовжніх долинах. Схили вкриті мішаними лісами – листяними та хвойними. Жодна з вершин не досягає снігової лінії, що зумовлює специфіку снігового покриву та водного режиму.

Між Карпатами та р. Прут простягається похилотерасована передгірська рівнина з горбистим, розчленованим рельєфом. На тлі загалом вирівняної поверхні між Прутом і Дністром домінує **Хотинська височина** (гряда) з абсолютними висотами близько 400–500 м, яка широкою дугою тягнеться від Чернівців до Хотина.

Північно-східна частина області, вздовж р. Дністер, представлена хвилястою рівнинною територією з долинно-балковим, переважно ерозійним рельєфом. У Кельменецькому районі спостерігаються окремі підвищення, пов'язані з виходами на денну поверхню давніх третинних вапняків. Долина Дністра змінює свою ширину від 0,5–2 км до 6 км у найбільш розширених ділянках.

На картосхемах у Звіті відображено просторовий розподіл зазначених фізико-географічних зон та їх співвідношення з оптимальними варіантами формування нових субрегіональних округів, що пропонуються за **басейновим принципом**.

2.2. Клімат

Клімат Чернівецької області є помірним, із переходом до помірно континентального, з чітко вираженими сезонами року. Середньорічна температура повітря варіює приблизно від +8,9 °C на північному сході до +4,8 °C у гірській частині. За багаторічними спостереженнями, середня річна кількість опадів становить 600–700 мм на рівнині та 700–800 мм у гірській зоні. Сніговий покрив у рівнинній частині в середньому сягає близько 0,2 м, у горах – 0,3–0,5 м.

У літній період рівнинна частина області характеризується тривалішим і теплішим літом, середня температура липня складає близько +20 °C, тоді як у горах – близько +15,4 °C. Літо супроводжується значною хмарністю та частими дощами. В останні десятиліття простежуються відчутні прояви **кліматичних змін**: зростання середньорічної температури та зменшення кількості опадів в окремі роки, а також їх більш нерівномірний розподіл.

Відносна вологість повітря у регіоні загалом висока: максимальні значення фіксуються в листопаді–січні (приблизно 86–93%), мінімальні – у лютому–травні (приблизно 64–78%). Середній атмосферний тиск для Чернівців становить близько 738 мм рт. ст.

Чітка тенденція до підвищення середніх річних температур повітря спостерігається з кінця 1980-х років. Найбільш значущим є зростання температур у зимові та весняні місяці (на $+1,5$ – $2,5$ °C), а також у літні місяці (орієнтовно на $+1,5$ – $1,6$ °C). Це призводить до зміщення кліматичних сезонів: початок весни (стійкий перехід середньодобової температури через 0 °C у бік підвищення) настає раніше, скорочується тривалість зимового періоду.

За останні роки загальна річна сума опадів у середньому перевищувала багаторічну норму приблизно на 12%. Водночас змінюється **роза вітрів**: зменшується частка вітрів північно-західного напрямку (на 5–7%) та зростає частота вітрів північного і південного напрямків (на 10–12%).

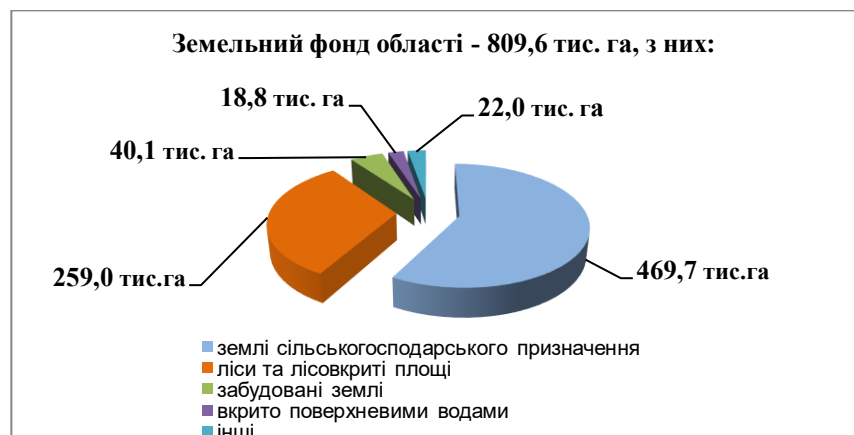
Для техногенно-екологічної безпеки регіону особливо важливою є зміна характеру опадів: від відносно рівномірних фронтальних до більш інтенсивних, короточасних, із концентрацією в просторі та часі. Це, з одного боку, ускладнює моделювання атмосферно-гідрологічних процесів та підготовку гідрометеорологічних прогнозів, а з іншого – підсилює «напруженість» водного циклу. Наслідком є чергування періодів низької водності й водного дефіциту з раптовими і небезпечними дощовими паводками типу «stormwater flash flood». Окремим викликом є **урбаністичні підтоплення** у містах зі складним рельєфом та застарілою інженерною інфраструктурою, що демонструють, зокрема, події повені 2010 року та регулярні підтоплення території залізничного вокзалу в Чернівцях.

У ширшому контексті адаптація до кліматичних змін має здійснюватися не лише у формі реагування на наслідки, а й через підхід «**динамічної технологічної синергії**», який передбачає інтеграцію інноваційних технологій, природо-орієнтованих рішень та управлінських інструментів у різних секторах економіки. Необхідність врахування цього фактору детальніше розкривається далі – у розділах, присвячених оцінці системи проєктів Плану реалізації Стратегії.

2.3. Земельні ресурси та деградація земель

Особливості землекористування в Чернівецькій області, відображені в аналітичних матеріалах до Стратегії, значною мірою визначаються як природними умовами, так і сучасними викликами, пов'язаними з кліматичними змінами.

Структура земельного фонду Чернівецької області*

**Примітка: Згідно з даними Головного управління Держгеокадастру в Чернівецькій області*

У гірських районах басейну Черемоша частка ріллі є мінімальною – орні землі займають менше одного відсотка сільськогосподарських угідь. Натомість у Прикарпатті, східній частині Сіретського

басейну, а також у більшій частині Прутського і Дністровського басейнів переважають **кормові угіддя та рілля**, що свідчить про інтенсивне сільськогосподарське використання земель.

Активний розвиток землеробства спричинив значне посилення **ерозійних процесів**. Площа еродованих ґрунтів зросла з 92,3 тис. га у 1959 році до понад 250 тис. га нині. Це створює загрозу зниження родючості, посилення пилових бур, замулення водотоків і погіршення якості водних ресурсів.

Процес передачі земель у розпорядження територіальних громад, що здійснюється Держгеокадастром, супроводжується низкою проблем, зокрема у частині **прибережних захисних смуг** водних об'єктів. В умовах однієї з найгустіших в Україні річкових мереж невиконання вимог водного законодавства щодо винесення таких смуг у натуру та встановлення належного режиму їх використання є критичним викликом як для об'єднаних територіальних громад, так і для новостворюваних субрегіональних округів.

У контексті збереження земельного фонду й підвищення стійкості сільських територій важливим є врахування досвіду реалізації **агроекологічних кластерів** в інших регіонах України. Зокрема, результати напрацювань з формування агроекологічних кластерів в Одеській області демонструють ефективність поєднання територіального планування з урахуванням агро-ландшафтних особливостей, водозбірних басейнів та екологічних обмежень. Запропонований для Чернівецької області підхід до формування оптимальних територіальних округів за басейновим принципом узгоджується з цими підходами, оскільки враховує відмінності ґрунтового покриття у межах річкових ареалів та потенціал для запровадження природоорієнтованих протиерозійних заходів.

2.4. Лісові ресурси, перспективи їх збереження, використання і відтворення

Чернівецька область належить до найбільш лісистих регіонів України. Загальна площа земель лісового фонду становить близько 260,7 тис. га, з яких приблизно 225,7 тис. га вкриті ліською рослинністю. Загальний запас деревини оцінюється орієнтовно у 63 млн м³, а середній запас на 1 га – 240–260 м³. Розрахункова лісосіка за головним користуванням щороку **повністю не використовується**, що створює резерв для більш збалансованого планування рубок.

Близько 70% рубок головного користування у лісогосподарських підприємствах здійснюються у формі **рівномірно-поступових рубок**, що сприяє природному лісовідновленню та зменшує ризики деградації лісових екосистем.

У гірській зоні (пояс 800–950 м н.р.м.) домінують букові та буково-ялицеві ліси; вище (950–1100 м) – ялицево-ялинові, а в поясі 1100–1400 м – ялинові ліси. У передгір'ї збереглися масиви букових і буково-ясеневих лісів. На підвищених ділянках Прут–Дністровського межиріччя розповсюджені букові й буково-дубові ліси, а у східній частині – дубово-грабові.

Лісовий фонд регіону в розрізі земель цільового призначення та категорій земель (станом на 01.01.2022 року):

№ з/п	Постійні лісокористувачі, власники лісів, інші землекористувачі, у користуванні яких є лісові ділянки, землі запасу	Загальна площа, тис.га	Лісові землі, тис. га						усього лісових земель
			вкриті лісовою рослинністю		не вкриті лісовою рослинністю				
			усього	із них лісові культур и	незімкнуті лісові культури	зруби	галявини, біопольони	лісові дороги, просіки, розриви	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I.	Землі лісогосподарського призначення								
	Чернівецьке ОУЛМГ	242,9	218,9	79,9	7,1				238,2
II.	Землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення								
		104,3							
III.	Землі іншого призначення								
		8,3							

Історично інтенсивна експлуатація лісів вплинула на сучасну **висотну поясність** і структуру лісового покриву. Темнохвойні породи (ялина, тис, ялиця) внаслідок кліматичних відмінностей та господарського освоєння займають у Карпатах Чернівецької області нижчі висотні пояси, ніж, наприклад, у Закарпатті.

Для лісового господарства карпатських областей типовими є низка проблем, що мають екологічні й соціально-економічні наслідки:

1. Трелювання деревини водотоками та через водотоки, що посилює ерозійні процеси на схилах.
2. Забруднення річок паливно-мастильними матеріалами через використання застарілої техніки на лісосіках та під час транспортування.
3. Використання гусеничної техніки замість повітряних методів трелювання, попри встановлений ще у 2005 році мораторій на її застосування в Карпатах.
4. Проведення санітарних рубок у «період тиші», що негативно впливає на фауну.
5. Відсутність системного моніторингу місцезростань червонокнижних видів рослин та гніздових територій великих рідкісних птахів.

Наслідком таких практик є:

- забруднення гірських річок нафтопродуктами й живицею;

- знищення нерестилищ, ікри, малька та кормової бази цінних видів риб;
- руйнування лісової підстилки та ґрунтів, посилення ґрунтової ерозії;
- прискорення стоку з гір та зменшення водності річок через велику кількість волоків;
- підвищення ризику швидкого формування паводків і сходу селів;
- втрата біорізноманіття.

Додатковим викликом для лісового сектору є **кліматичні зміни**, що впливають на водний цикл, скорочення снігових і льодовикових запасів та, відповідно, на формування стоку. В цих умовах відновлення і збереження гірських лісів набуває ключового значення як для збереження водних ресурсів (зокрема в басейнах Дунаю та Дністра), так і для підвищення стійкості регіону до екологічних ризиків.

Реалізація проєктів відновлення лісів у регіоні матиме мультиплікативний ефект:

- для **водної безпеки** – через акумулювання опадів, зменшення швидкості поверхневого стоку та запобігання селевим і паводковим явищам;
- для **туристично-рекреаційного розвитку** – завдяки розвитку мережі лісових доріг, поліпшенню доступу до територій і реструктуризації туристичних послуг;
- для **зменшення забруднення** – шляхом підвищення сорбційної здатності лісів щодо забруднюючих речовин, що переносяться повітряними масами й осаджуються опадами;
- для **збереження біорізноманіття** – через відновлення природних екосистем і запобігання хаотичному формуванню чагарниково-низьколісних насаджень на місці вирубок, які часто стають «пастками» для сміття і органічних залишків та сприяють утворенню заторів під час повеней.

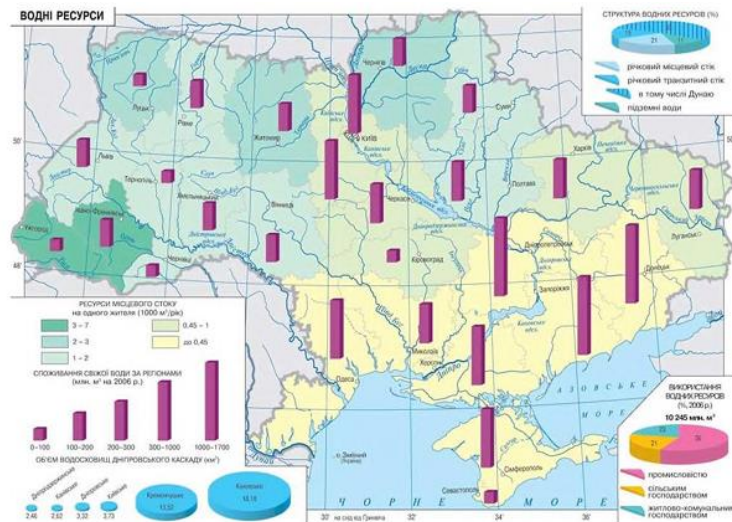
2.5. Використання водних ресурсів та вдосконалення водокористування

Послідовне вдосконалення водокористування в Чернівецькій області має здійснюватися на основі чинного законодавства та системи управління, що включає:

- державне управління,
- корпоративне управління,
- місцеве самоврядування,
- **басейнове управління**,
- управління екологічними мережами.

Кожен із цих рівнів має власні інструменти регулювання. З позиції екологічної оцінки ключовим механізмом є застосування **еколого-господарського балансу (ЕГБ)** – узгодженого співвідношення видів господарської діяльності та потреб населення з екологічним потенціалом території. ЕГБ передбачає таку інтенсивність використання ресурсів, за якої забезпечується їх відновлення та не виникають незворотні негативні зміни.

Принципи ЕГБ реалізуються, зокрема, в **басейновому менеджменті**, де річковий басейн або суббасейн розглядається як базова просторово-функціональна одиниця для вивчення природних процесів, планування економічної діяльності та управління ресурсами. Цей підхід відповідає сучасним європейським практикам водного менеджменту.

У 2018 році, в рамках реформування водоохоронних і водогосподарських органів, була створена басейнова рада, що охоплює басейни річок Прут і Сірет. До її складу входять представники водогосподарських та екологічних органів, ДСНС і гідрометеорологічної служби, органів місцевого самоврядування, наукових установ, громадських організацій тощо. Водночас значний рівень «генералізації» цього органу не завжди дозволяє ефективно вирішувати нагальні проблеми на рівні окремих населених пунктів, ОТГ чи субрегіональних округів.

Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування», органи місцевої влади мають повноваження створювати дорадчі органи у формі комісій. Це відкриває можливість формування **басейнових або водо-екологічних рад** на рівні громад, що дає змогу ефективніше впроваджувати принципи басейнового управління «знизу догори».

В умовах трансформації форм власності на землю та інфраструктуру, активного розвитку малих фермерських і селянських господарств, а також загроз, пов'язаних з дрібноконтурним землеволодінням (порушення сівозмін, надмірне використання агрохімікатів, неналежне здійснення протиерозійних заходів), саме **моніторинг і управлінські дії на рівні ОТГ** стають вирішальними для попередження негативних явищ – від замулення річок до погіршення якості питної води.

Серед спільних проблем водного господарства карпатських областей, актуальних і для Чернівецької області, залишаються:

- захист і раціональне використання поверхневих вод;
- протиаводковий захист;
- охорона та використання ґрунтових вод;
- несанкціонований забір пісково-гравійної суміші з русел річок;
- відновлення водно-болотних угідь;
- очищення побутових стоків і забезпечення населення якісною питною водою.

Менше половини населення області має доступ до централізованого водопостачання, а до централізованого водовідведення – ще менша частка. Переважна більшість очисних споруд є технічно та морально застарілими й потребує модернізації. Проблема скидання недостатньо очищених або взагалі неочищених стічних вод у водні об'єкти залишається однією з ключових.

Водночас область має значний **водний потенціал**. Водна мережа Буковини належить до басейнів річок Прут і Сірет (приблизно 60% і 25,5% території відповідно), а решта (приблизно 14,5%) – до басейну Дністра. Загальна щільність річкової мережі становить близько 1,04 км/км², причому в басейні Прута (особливо Черемоша) цей показник вищий.

У середньостатистичний за водністю рік поверхневий стік, що формується в межах області, оцінюється приблизно у 1296,3 млн м³, у маловодний рік – близько 669,6 млн м³. В області функціонує 5 водосховищ (загальна площа водного дзеркала понад 6 тис. га), найбільшим із яких є водоймище Дністровської ГАЕС. Налічується понад 1200 ставків, переважно на малих річках, що використовуються в основному для риборозведення.

Загалом населення та економіка області не відчують гострого дефіциту водних ресурсів, але **якість води та стан водогосподарської інфраструктури** потребують системного вдосконалення. З огляду на обмежений потенціал ОТГ і наявну систему екологічного моніторингу, належна оцінка й управління водними ресурсами можливі лише за умови посилення координації на рівні нової системи окружного управління, а також законодавчого закріплення взаємодії державних структур із муніципальною (місцевою) вартою, створення якої передбачено реформою децентралізації.

2.6. Біорізноманіття та природно-заповідний фонд (ПЗФ)

Природно-заповідний фонд Чернівецької області є одним із найрозвиненіших в Україні: заповідні території охоплюють близько **12,8%** площі області (за загальнодержавного показника близько 6,7%). Найвищий рівень заповідності характерний для Путильського, Сторожинецького та Вижницького районів. Позитивною тенденцією останніх років є **сталій приріст площі ПЗФ**, насамперед за рахунок лісових екосистем: понад 80% заповідних територій та об'єктів розташовані в межах державного лісового фонду.

Загальна площа ПЗФ становить орієнтовно **103,6 тис. га**, з яких об'єкти загальнодержавного значення займають близько 29,3 тис. га, а місцевого значення — понад 81,3 тис. га. В межах області налічується **331 територія та об'єкт ПЗФ**, з них 25 — загальнодержавного значення, зокрема національні природні парки «Вижницький», «Черемошський», «Хотинський», низка заказників, пам'яток природи, два дендропарки та Чернівецький ботанічний сад.

Водночас розвиток ПЗФ супроводжується низкою системних проблем, які гальмують реалізацію природоохоронного потенціалу:

- приватизація земель та фрагментація природних територій;
- плани розвитку малої гідроенергетики без належної оцінки впливу на довкілля (ОВНС);
- неконтрольований «джипінг» і рекреаційне навантаження;
- урбанізація окремих ділянок інвесторами;
- недостатнє фінансування сучасних технологій лісокористування та утримання ПЗФ;
- затримки з виготовленням правовстановлюючих документів і винесенням меж заповідних територій у натуру.

Види рослин та грибів, що охороняються:

Види рослин та грибів	2019 рік	2020 рік	2021 рік
1	2	3	4
Загальна кількість видів рослин та грибів регіону, од.	≈2000 (судинні рослини)	≈2000 (судинні рослини)	≈2000 (судинні рослини)
Кількість видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, од.	156	156	156
Кількість видів рослин, занесених до Переліку видів рослин, що підлягають особливій охороні на території регіону, од.			
Кількість видів рослин та грибів, занесених до додатків до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, од.	14	14	14
Кількість видів рослин та грибів, занесених до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	40	40	40

Фауна області має **перехідний, мішаний характер**, що зумовлено її положенням у зоні контакту лісостепу та бореально-лісових екосистем. Тваринний світ найкраще зберігся в гірській частині, де мешкають характерні для Карпат види: чорний дятел, глухар, карпатська білка, рись, благородний олень, карпатський тритон, плямиста саламандра, бурий ведмідь. Для передгір'їв типовими є лісовий кіт, вовчик сірий, сліпак буковинський, білий лелека, іволга звичайна, а мисливська фауна представлена кротом, тхором, борсуком, лисицею, єнотовидним собакою, зайцем-русаком, дикою свинею та іншими видами.

Види тваринного світу, що охороняються:

Види тваринного світу	2019 рік	2020 рік	2021 рік
1	2	3	4
Загальна кількість видів тварин, занесені до Червоної книги України, од.	134	134	134
Загальна кількість видів тваринного світу на території області, що охороняються, од.			
Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	16	16	16
Кількість видів тварин, занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції), од.	69	69	69
Види, занесені до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннської конвенції, CMS), од.	0	0	0
Види, що охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), од.	0	0	0
Кількість видів тварин, що охороняються відповідно до Угоди про збереження популяцій європейських кажанів (EUROBATS), од.	10	10	10

В області успішно реалізується **пілотний експеримент із відновлення популяції зубра**, повністю винищеного на цих теренах у XVI–XVII ст. Ареал його сучасного проживання включено до зоологічного заказника «Зубровиця», що має важливе значення як для збереження рідкісного виду, так і для підвищення цінності природних ландшафтів.

Надмірна розораність земель, застарілі практики лісозаготівлі та інтенсивна господарська діяльність ускладнюють **просторову цілісність природних оселищ** і призводять до збіднення флори та фауни. В цих умовах саме розширення й належне управління заповідними територіями є ключовим інструментом мінімізації негативного впливу на біорізноманіття.

Окрему загрозу становлять проєкти малої гідроенергетики (як на гірських річках, так і в басейні Дністра), реалізовані без достатнього екосистемного підходу, без урахування **транскордонного виміру** та наслідків глобальних кліматичних змін. Вони можуть порушувати міграційні шляхи риб, змінювати гідрологічний режим та спричиняти деградацію річкових екосистем, що особливо небезпечно в регіоні з високою природною цінністю та складною гідромережею.

2.7. Атмосферне повітря

Оцінка стану атмосферного повітря в Чернівецькій області має низку обмежень, пов'язаних з недостатньою просторовою щільністю моніторингу. Систематичні спостереження здійснює лабораторія спостережень за забрудненням атмосферного повітря Чернівецького центру гідрометеорології **лише в обласному центрі**, де функціонує три стаціонарні пости у різних районах міста. Контроль викидів від стаціонарних джерел покладено на лабораторію Державної екологічної інспекції.

Офіційні статистичні дані свідчать, що близько **90% загального обсягу викидів** припадає на **пересувні джерела** (переважно автомобільний транспорт) — орієнтовно 35 тис. тонн на рік. Ще близько 3 тис. тонн становлять викиди від **стаціонарних джерел** (промислові підприємства, агросектор, об'єкти комунальної сфери). За видами економічної діяльності найбільший внесок у забруднення повітря має **переробна промисловість** — близько 55% загального обсягу викидів.

У структурі забруднюючих речовин домінують **тверді частинки (пил)**, оксиди вуглецю, діоксиди та інші сполуки сірки, а також продукти неповного згоряння органічного палива. Зростанню викидів сприяє переведення частини котелень і домогосподарств на тверде паливо (деревина, вугілля тощо).

Основними стаціонарними забруднювачами атмосферного повітря в області є промислові підприємства, розташовані переважно у Чернівцях та їх околицях; на них припадає близько **35% сукупних викидів по області**. Формально статистика фіксує зменшення викидів від автотранспорту, однак на тлі зростання кількості транспортних засобів це скоріше відображає зміну методик обчислень та ліквідацію великих автогосподарств, що раніше подавали основну звітність.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності:

№ з/п	Види економічної діяльності	Обсяги викидів по регіону	
		тис.т	Відсотоків до заг. підсумку
1	2	3	4
1	Усі види економічної діяльності	1,7559	100,0
	У тому числі:		
1.1	Сільське, лісове та рибне господарство	0,3874	22
1.2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0187	1,06
1.3	Переробна промисловість	0,8484	48,3
	у тому числі		
	металургійне виробництво	-	
14	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	0,1474	8,39
1.5	Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	0,0053	0,3
1.6	Будівництво	0,0062	0,3
1.7	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,027	1,5
1.8	Транспорт, складське господарство, поштова та кура'єрська діяльність	0,0392	2,2
1.9	Фінансова та страхова діяльність	0,00001	0,0
1.10	Операції з нерухомим майном	0,0097	0,0
1.11	Тимчасове розміщення й організація харчування, інформація та телекомунікації; фінансова та страхова діяльність; операції з нерухомим майном; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-	-
1.12	Професійна, наукова та технічна діяльність; освіта	0,0506	2,8
1.13	Державне управління і оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,1903	10,8
1.14	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; надання інших видів послуг	0,0222	1,2

В цілому, за офіційними даними щодо **сукупних обсягів викидів**, Чернівецька область посідає останні позиції серед регіонів України. Однак це не означає відсутність ризиків для здоров'я населення, особливо в міських агломераціях та вздовж інтенсивних транспортних коридорів.

За даними спостережень ЦГМ, у повітрі Чернівців періодично фіксуються перевищення середньодобових гранично допустимих концентрацій (ГДК) для формальдегіду, діоксиду азоту, фенолу, фтористого та хлористого водню, інших сполук, характерних для спалювання палива в котельнях та неповного згоряння пального в двигунах внутрішнього згоряння. Рівень перевищень

становить орієнтовно **1,1–2,0 ГДК**, що свідчить про постійну дію хронічних факторів ризику для здоров'я населення.

Динаміка викидів обсягів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за 2021 рік та два попередніх:

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік
1	2	3	4
Загальна кількість (одиниць) дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, виданих у поточному році суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до			
. другої групи	18	5	11
. третьої групи	145	48	67
Викиди забруднюючих речовин та парникових газів від стаціонарних джерел, тис. т	2,4	1,8	1,66
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на км ² , т	0,3	0,2	0,2
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу, кг	2,6	2,0	1,9

Міжнародні дослідження UNEP та ВООЗ доводять, що **заходи зі зменшення забруднення повітря** водночас знижують рівень захворюваності й смертності, покращують безпеку харчових продуктів та сприяють підвищенню фізичної активності населення. Серед пріоритетних заходів, що рекомендовано до впровадження на регіональному рівні, можна виділити:

1. **Скорочення викидів від транспорту**
 - впровадження більш жорстких екостандартів до вихлопних газів;
 - підвищення енергоефективності двигунів;
 - регулярний технічний контроль транспортних засобів.
2. **Розвиток громадського транспорту та сталої мобільності**
 - пріоритет швидкісного громадського транспорту;
 - створення безпечної інфраструктури для пішоходів і велосипедистів;
 - зниження шумового забруднення та ризику ДТП.
3. **Покращення якості побутових палив**
 - перехід домогосподарств на більш екологічні та ефективні види енергії;
 - стимулювання електрифікації систем теплопостачання, у т.ч. за рахунок відновлюваних джерел.
4. **Підтримка здорових моделей споживання**
 - зокрема, збільшення частки рослинних продуктів у раціоні населення з високими та середніми доходами, що одночасно зменшує навантаження на агросектор і супутні викиди метану.

На глобальному рівні забруднення повітря (зовнішнього та в приміщеннях) щороку спричиняє **понад 7 млн випадків передчасної смерті** і є одним із провідних факторів ризику для здоров'я, порівнянним із тютюнокурінням. Для Чернівецької області, попри відносно невеликі офіційні обсяги викидів, питання якості повітря залишаються ключовими як з точки зору охорони здоров'я, так і у контексті досягнення Цілей сталого розвитку.

Радіаційне забруднення атмосферного повітря

Радіаційний моніторинг атмосферного повітря в області здійснюється на трьох метеорологічних станціях Чернівецького ЦГМ:

- авіаметеорологічна станція «Чернівці» (аеропорт),
- станція «Новодністровськ» (озерна),
- метеостанція «Селятин» (Путильський район).

За результатами багаторічних спостережень, **середньомісячні значення гамма-фону** в регіоні переважно знаходяться у діапазоні **10–14 мкР/год**, що є нижчим або близьким до природного фону й не свідчить про додаткове радіаційне навантаження на населення та довкілля.

2.8. Управління поводженням з відходами

Питання утворення, накопичення та видалення відходів і надалі залишаються одними з **найгостріших екологічних викликів** для Чернівецької області. Домінуючою моделлю поводження з відходами, як і в Україні загалом, залишається їх **захоронення** на полігонах та сміттєзвалищах, тоді як частка запобігання утворенню, повторного використання та перероблення відходів залишається недостатньою.

За останніми доступними регіональними даними, в Чернівецькій області **щороку утворюється в середньому близько 800 тис. м³ твердих побутових відходів**, що вивозяться на санкціоновані полігони та сміттєзвалища. На території області налічується **близько 176 сміттєзвалищ та 1 полігон ТПВ**, що офіційно використовуються як місця видалення відходів.

Послуги з вивезення твердих побутових відходів надають **25 підприємств**, з яких **21 – комунальної**, а 4 – приватної форми власності, що формально свідчить про існування елементів конкурентного середовища на цьому ринку послуг.

У 2021 році загальний обсяг утворених відходів I–IV класів небезпеки в області становив **понад 214 тис. т**, що орієнтовно відповідає 98% рівня 2020 року, тобто не демонструє різких коливань, але підтверджує **стабільно високий рівень відходоутворення**. Значну частку в структурі становлять **побутові та подібні відходи**, а також мінеральні відходи будівництва й знесення об'єктів.

На підприємствах області експлуатується близько **50 установок для спалювання відходів і 4 установки для утилізації та перероблення** (сумарною потужністю орієнтовно 28,7 тис. т/рік та 2,3 тис. т/рік відповідно). Однак на практиці це покриває лише невелику частину загального обсягу відходів; **основний масив**, зокрема ТПВ, як і раніше, потрапляє на полігони й сміттєзвалища.

Станом на останні звітні роки у спеціально відведених місцях накопичені **мільйони тон відходів**, переважно IV класу небезпеки (побутові та подібні), причому значна частка цього обсягу зосереджена на території обласного центру. Така концентрація створює **локальні осередки екологічного ризику**, пов'язані з:

- забрудненням ґрунтів і поверхневих вод фільтратом;
- викидами парникових газів і неприємних запахів;
- ризиками самозаймання, задимлення, вторинного забруднення атмосферного повітря;
- деградацією ландшафтів та зниженням рекреаційної привабливості територій.

Окремою проблемою залишаються **стихійні сміттєзвалища** – уздовж доріг, у прибережних смугах та лісових масивах, де відсутній належний контроль. Вони стають джерелами некерованого забруднення та демонструють прогалини у системі місцевого управління відходами.

З огляду на загострення ситуації у сфері поводження з відходами, в області здійснено перехід від Комплексної програми «Екологія» на 2019–2021 роки до **оновленої програми на 2022–2026 роки**, яка, серед іншого, передбачає:

- планування системи **роздільного збирання відходів** (зокрема, на рівні територіальних громад);
- розвиток інфраструктури **сортування та перероблення**;
- поступове впровадження принципів **економіки замкнутого циклу** та розширеної відповідальності виробника;
- удосконалення **інформаційних систем обліку та моніторингу** потоків відходів;
- інтеграцію підходів області до управління відходами з вимогами **національної стратегії та законодавства ЄС**.

Попри наявність стратегічних документів і певних інфраструктурних потужностей (у тому числі сортувально-переробних об'єктів, що свого часу були введені в експлуатацію, але нині працюють не на повну проектну спроможність), **повноцінна інтеграція Чернівецької області в європейську систему управління відходами ще не відбулася**. Для цього необхідні:

- системне запровадження **ієрархії поводження з відходами** (пріоритет – запобігання утворенню й повторне використання);
- належне фінансування модернізації інфраструктури та рекультивації старих полігонів;
- посилення ролі територіальних громад у контролі за розміщенням відходів, зокрема через закріплення повноважень і відповідальності на рівні ОМС;
- активізація участі області у **міжнародних та національних проєктах**, пов'язаних із модернізацією системи управління відходами (зокрема в рамках Дунайської стратегії та програм транскордонного співробітництва).

2.9. Демографія області та аналіз захворюваності населення

Демографічна динаміка

Станом на 1 січня 2022 р. чисельність населення Чернівецької області становила приблизно **890,5 тис. осіб**. У порівнянні з попередніми роками регіон продовжує демонструвати спад: з 2018-2019 рр. зменшення спостерігалось на рівні кількох тисяч осіб щорічно. У структурі за статтю на 2022 р. жінки становили близько **52,8%**, чоловіки — **47,2%**. Щільність населення — орієнтовно 111–112 осіб/км², що відповідає середньому показнику регіону. (За раніше наведеною статистикою: 2019 рік — 111,7 осіб/км²)

Рух населення

Область характеризується **від'ємним природним приростом**. За офіційними даними, зменшення населення за рахунок природного руху у 2018 році становило 2,8 осіб на 1000 жителів. (– 2549 осіб). Наразі (станом на початок 2022 р.) скорочення утримується; за даними — приблизно **–678 осіб** загального скорочення (природного) у одному із звітних періодів. Міграційний компонент також впливає негативно, зумовлюючи подальше скорочення населення.

З точки зору здоров'я населення, ключовими факторами залишаються захворювання серцево-судинної системи й новоутворення. У структурі захворюваності чоловіків лідируючі позиції займають злоякісні новоутворення легенів, шкіри, простати, шлунку, глотки та прямої кишки. У жінок — злоякісні новоутворення молочної залози, шкіри, тіла й шийки матки, ободової кишки. Часткове пояснення — фактори способу життя: неправильне харчування ($\approx 30\text{--}35\%$), куріння ($\approx 30\text{--}35\%$), інфекційні захворювання ($\approx 17\%$), алкоголь ($\approx 4\%$) та спадковість ($\approx 2\%$).

Висновки

З огляду на демографічні тенденції та стан здоров'я населення, стратегічні заходи повинні передбачати:

- стимулювання народжуваності (через підтримку сімей, молодих батьків, розвиток соціальної інфраструктури);
- заходи зі зменшення смертності й захворюваності — через просування здорового способу життя, профілактичні програми, ранню діагностику;
- врахування міграційних процесів — утримання й повернення населення, особливо молоді;
- інтеграцію екологічних факторів (якість повітря, води, довкілля) у систему охорони здоров'я і у заходи регіонального розвитку, оскільки стан навколишнього середовища прямо впливає на демографічну динаміку і здоров'я.

3. Оцінка запропонованого Плану заходів з реалізації Стратегії регіонального розвитку Чернівецької області на період до 2027 року

Запропонована система проєктів Плану заходів з реалізації Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2027 року загалом відповідає сучасним підходам до регіонального стратегічного планування в умовах повномасштабної війни та євроінтеграційних процесів. Вона базується на чіткій логіці «стратегічна ціль — оперативні цілі — завдання — інструменти реалізації» та підкріплена фінансовими розрахунками, системою індикаторів, механізмами моніторингу й оцінювання.

Разом із тим, оцінка системи проєктів з позицій стратегічної екологічної оцінки (CEO), демографічних викликів, кліматичних змін, просторової структури регіону та соціально-економічних ризиків дозволяє виділити як сильні сторони Плану заходів, так і напрями, де доцільне посилення екологічної, кліматичної та соціальної чутливості інтервенцій.

3.1. Методологічні та інституційні засади формування системи проєктів

План заходів сформовано відповідно до чинного законодавства України у сфері державної регіональної політики та з урахуванням оновленої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки й Плану заходів на 2025–2027 роки. Важливою перевагою є те, що розробка Плану:

- здійснювалася Робочою групою та підгрупами, до складу яких увійшло понад 100 фахівців із різних галузей — економіки, територіального розвитку, просторового планування, міжнародного співробітництва;
- передбачала участь представників міжнародних організацій (УВКБ ООН, ПРООН, МОМ, Save the Children, U-LEAD, благодійних фондів), що забезпечує інтеграцію гуманітарного, соціального та розвитку орієнтованого підходів;

• базувалася на відкритому зборі проєктних ідей через офіційний вебпортал ОДА/ОВА та консультації з органами місцевого самоврядування, районними адміністраціями, громадськими організаціями, бізнес-асоціаціями та Агенцією регіонального розвитку.

З формальної точки зору це відповідає принципам партнерства, прозорості та узгодженості, які декларуються у самому Плані заходів. Позитивно оцінюється й те, що критерії відбору проєктів включають не лише економічні аспекти (вигоди, обґрунтованість фінансування), а й **вплив на довкілля, стійкість громад, адаптацію ветеранів та ВПО, якість життя та доступність послуг**.

Разом з тим, з погляду СЕО важливо, щоб такі критерії не залишалися формальними: на етапі реалізації доцільно забезпечити для всіх великих інфраструктурних та потенційно ризикових проєктів реальне застосування процедур ОВД/ОВНС, а також механізмів консультацій із громадськістю, особливо в екологічно вразливих територіях (гірські громади, басейни Прута, Сірету, Дністра).

3.2. Логіка цілей та відповідність викликам регіону

Стратегічні цілі Стратегії та система оперативних цілей і завдань у Плані заходів відображають комплексний характер викликів, з якими стикається область:

1. **Підвищення конкурентоспроможності регіону** через інноваційний розвиток сільського господарства, переробної промисловості, туризму та ІТ-сектору.
2. **Просторовий розвиток та інфраструктура** – дороги, залізниця, логістика, цифрова трансформація, прикордонна інфраструктура.
3. **Безпечні та комфортні умови проживання** – цивільний захист, природно-заповідний фонд, екологічна безпека, енергетична й водна інфраструктура.
4. **Здоров'я та людський капітал** – медицина, реабілітація військових, ментальне здоров'я, освіта, соціальний захист, ветеранська політика, культура та молодь.

З точки зору узгодженості, система цілей:

- добре відображає **воєнний вимір** (безпека, укриття, радіаційне та хімічне спостереження, інтеграція ВПО, реінтеграція ветеранів);
- враховує **євроінтеграційний контекст** (синхронізація управління публічними інвестиціями, прикордонна інфраструктура, TEN-T і логістика, цифровізація, енергетичний перехід, зближення з європейськими практиками у сфері ПЗФ та управління відходами);
- інтегрує **екологічний вимір** як окремий блок (3.2, 3.3), але також опосередковано присутній у просторовому плануванні, туризмі, аграрному секторі, лісовому господарстві.

У багатьох випадках оперативні цілі та завдання мають потенціал бути **SMART** (із чіткими показниками результату та впливу), що є важливим для подальшого моніторингу. Водночас для гарантії екологічної збалансованості необхідно, щоб для кожної стратегічної цілі, а не лише для цілі 3, були чітко прописані екологічні індикатори (якість повітря й води, площа еродованих земель, рівень лісистості, обсяги відходів, показники повеневих ризиків тощо).

4. Структура системи проєктів за стратегічними цілями

Стратегічна ціль 1: конкурентоспроможність та інновації

Для досягнення цілі 1 сформовано 24 проєкти на загальну суму **2 673,08 млн грн** (приблизно 11–12% загального бюджету Плану заходів). Структура портфелю включає:

- підтримку інфраструктури зберігання, переробки, логістики агропродукції;
- розвиток переробної промисловості та усунення галузевих/територіальних диспропорцій;
- інструменти підтримки ММСП, зокрема релокованого бізнесу;
- розвиток туристичної інфраструктури та крафтових продуктів;
- формування сучасної системи підготовки кадрів, синхронізованої з потребами ринку праці й релокованих підприємств.

Позитивні аспекти з погляду CEO:

- підтримка **переробки та доданої вартості** в агросекторі потенційно зменшує тиск на сировинну модель господарювання;
- розвиток туризму, за умови дотримання принципів «зеленого туризму» та обмеження неконтрольованого «джипінгу» в гірських районах, може стимулювати збереження ландшафтів і культурної спадщини;
- акцент на інноваціях дає змогу інтегрувати **клімато-орієнтовані технології** (точне землеробство, економія ресурсів, скорочення викидів, використання відновлюваних джерел енергії у виробництві).

Водночас існує ризик, що без спеціальних екологічних критеріїв відбору проєктів аграрні й промислові інвестиції можуть **посилити ерозію ґрунтів, забруднення водних ресурсів і повітря**, якщо не інтегровано вимоги до поводження з відходами, очищення стоків, збереження прибережних захисних смуг тощо.

Рекомендація: для проєктів цілі 1 доцільно чітко закріпити пріоритет «**зеленої модернізації**» – підтримувати в першу чергу ті ініціативи, які поєднують економічне зростання з підвищенням ресурсоефективності та зниженням екологічного навантаження.

Стратегічна ціль 2: просторовий розвиток та інфраструктура

На стратегічну ціль 2 припадає найбільший обсяг фінансування – **11 730,14 млн грн**, тобто близько половини загального бюджету Плану заходів. Найбільш ресурсоємною є оперативна ціль 2.3 «Забезпечення розвитку транспортно-логістичної інфраструктури» (12 проєктів на 11 472,36 млн грн).

Сильні сторони:

- акцент на **дорогах, залізничних мережах, логістичних хабах, прикордонній інфраструктурі** відповідає геостратегічному положенню області як прикордонного регіону та потенційного транзитного коридору;
- передбачено розвиток **цифрової інфраструктури**, що зменшує потребу в частині фізичних переміщень, підвищує доступ до послуг і сприяє «оцифровці» управління;
- визнано важливість **просторового планування** (оновлення схеми планування території області, містобудівна документація громад), що є критичним інструментом інтеграції екологічних обмежень (повеневі зони, зсуви, ПЗФ, деградовані землі) в рішення щодо розміщення об'єктів.

З погляду CEO саме портфель цілі 2 є **найбільш екологічно ризиковим**, оскільки включає масштабні інфраструктурні інвестиції з потенційним:

- втручанням у русла річок, формуванням нових повеневих і зсувних ризиків, якщо не враховано гідро-морфологічні особливості;

- фрагментацією природних територій, збільшенням трафіку та викидів забруднювачів;
- додатковим тиском на міську інфраструктуру (підтоплення, забруднення повітря, шум).

Рекомендації:

- для всіх великих інфраструктурних проєктів – **обов’язкове проведення ОВД/ОВНС**, інтеграція адаптації до кліматичних змін (повені, зсуви, екстремальні опади) та природоорієнтованих рішень (зелена інфраструктура, водно-болотні угіддя, природні буфери);
- у просторовому плануванні – чітко закріпити **режими охорони для прибережних захисних смуг, ПЗФ, територій з підвищеною ерозійною й повеневою небезпекою**, забезпечивши, щоб транспортні коридори не суперечили басейновим планам управління водними ресурсами;
- посилити компонент **мультиmodalьних та залізничних перевезень**, що вже згадуються в контексті TEN-T, як ключового інструменту зниження викидів від вантажного автотранспорту.

Стратегічна ціль 3: безпечні й комфортні умови проживання

Для цілі 3 передбачено 20 проєктів на суму **3 616,64 млн грн**. Портфель охоплює три блоки:

- 3.1 – цивільний захист, укриття, системи оповіщення, радіаційне та хімічне спостереження, центри безпеки;
- 3.2 – упорядкування ПЗФ, раціональне використання природних ресурсів;
- 3.3 – управління відходами, водопостачання й водовідведення, теплопостачання, електропостачання, протипаводковий та протизсувний захист.

З точки зору SEO це – **ключовий блок екологічної безпеки**, який безпосередньо відповідає на виявлені у Звіті про SEO та аналітичних розділах проблеми:

- інтенсивну деградацію ґрунтів і ерозію;
- повеневі ризики в гірських і передгірних громадах, у тому числі транскордонного характеру;
- проблеми з водопостачанням, зношеністю каналізаційних мереж, недоочищеними стоками;
- кризу у сфері поводження з відходами та недостатній розвиток інфраструктури перероблення;
- потребу в модернізації систем теплопостачання та розподіленій генерації, яка може знизити викиди забруднюючих речовин в атмосферу.

Позитивно, що система проєктів цілі 3 не обмежується суто «традиційною» інженерною інфраструктурою, а включає й **управління відходами, енергоефективність, ПЗФ**. Водночас обсяг фінансування, порівняно з інфраструктурними проєктами цілі 2, є меншим, хоча саме це угруповання проєктів:

- знижує ризики повеней, зсувів, техногенних аварій;
- покращує якість води й повітря;
- прямо впливає на стан довкілля та здоров’я населення.

Рекомендації:

- при формуванні пріоритетів фінансування у разі дефіциту ресурсів **не допускати витіснення екологічних та протипаводкових проєктів** великими дорожніми чи суто будівельними проєктами;

- забезпечити, щоб проєкти управління відходами та водопостачання/водовідведення були синхронізовані з Національною стратегією управління відходами та басейновими планами управління водними ресурсами;

- запровадити більш тісну прив'язку до **кліматичних сценаріїв**, що вже відображені в аналітичній частині СЕО (зміна інтенсивності опадів, «flash-flood» повені, урбаністичні підтоплення).

Стратегічна ціль 4: здоров'я, людський капітал та соціальна стійкість

На стратегічну ціль 4 припадає 59 проєктів на суму **5 406,66 млн грн**, що відображає усвідомлення критичної ролі людського капіталу в поствоєнному відновленні. Портфель включає:

- розвиток мережі закладів охорони здоров'я, реабілітацію військових, підтримку ментального здоров'я;
- розбудову системи освіти, науки, дуальної освіти, освіти впродовж життя;
- соціальний захист вразливих груп, реінтеграцію ветеранів/ветеранок, інтеграцію ВПО, гендерну політику;
- розвиток культури, молодіжної політики, спорту та громадянської освіти.

Хоча більшість цих проєктів мають **опосередкований екологічний ефект**, їхня реалізація впливає на:

- стійкість громад до екологічних та кліматичних ризиків (через підвищення якості освіти, поінформованості, розвиток громадянської активності);
- здатність системи охорони здоров'я реагувати на захворювання, пов'язані з забрудненням довкілля, стресом, травматичним досвідом війни;
- формування поведінкових змін (здоровий спосіб життя, екосвідомість, відповідальне споживання).

Рекомендація: у рамках цілі 4 доцільно посилити **еколого-освітній та клімато-орієнтований компоненти** – через інтеграцію тем довкілля, адаптації до змін клімату, зменшення забруднення повітря й води, відповідального споживання в програми загальної, позашкільної та громадянської освіти, а також у програми ментального здоров'я та реабілітації (як елемент відновлювальних практик у природному середовищі).

5. Фінансування, інституційна спроможність та ризики реалізації

Загальний обсяг фінансування системи проєктів становить **23,43 млрд грн**, з яких:

- близько двох третин – кошти Державного бюджету;
- близько чверті – позабюджетні кошти (власні кошти підприємств, МТД, міжнародні організації тощо);
- решта – кошти місцевих бюджетів.

Такий баланс засвідчує високу залежність від **державних та зовнішніх джерел фінансування**, що в умовах війни і післявоєнної відбудови створює ризики недофінансування або перенесення термінів реалізації окремих проєктів. З точки зору СЕО важливо, щоб у разі корекції Плану заходів пріоритет зберігався за тими проєктами, які:

- одночасно дають **економічний, соціальний та екологічний ефект**;

- зменшують уразливість до кліматичних та природно-техногенних ризиків;
- забезпечують доступ до базових послуг (вода, санітарія, чисте повітря, безпечне середовище).

Інституційно реалізація Плану заходів спирається на широке коло суб'єктів – структурні підрозділи ОДА/ОБА, територіальні органи ЦОВВ, органи місцевого самоврядування, Агенцію регіонального розвитку, наукові установи, бізнес-асоціації. Це відповідає принципам багаторівневого управління, але водночас означає:

- різний рівень **управлінської та проєктної спроможності** громад;
- потребу в **системній підтримці** (навчання, консультації, супровід) для підготовки якісних проєктів, особливо у сфері складної екологічної, водної, енергетичної, лісової інфраструктури;
- необхідність посилення ролі Агенції регіонального розвитку як «хаба» знань, аналітики та проєктного менеджменту.

6. Система моніторингу, оцінювання та адаптивне управління

Система моніторингу й оцінювання, описана в Розділі II, побудована відповідно до постанов Уряду та передбачає:

- **щорічний моніторинг** індикаторів на рівні Плану заходів;
- підготовку моніторингового звіту ОДА/ОБА з наступним затвердженням обласною радою;
- **внутрішнє оцінювання** після завершення етапу реалізації Стратегії;
- **зовнішнє оцінювання** із залученням незалежних експертів;
- можливість використання єдиної геоінформаційної системи для моніторингу й оцінювання розвитку регіонів і громад.

З позицій СЕО це створює належний каркас для **адаптивного управління**, за якого результати реалізації Плану можуть стати основою для його коригування. Важливо, щоб у переліку індикаторів, які реально відстежуються, були:

- екологічні показники (викиди забруднюючих речовин, якість води, кількість і площа ПЗФ, площа деградованих і еродованих земель, обсяги відходів, рівні повеневих ризиків);
- показники здоров'я населення, пов'язані з довкіллям (захворюваність на хвороби дихальної та серцево-судинної систем, онкозахворювання тощо);
- соціально-просторові показники (доступ до послуг, інтеграція ВПО, реінтеграція ветеранів, інклюзивність).

Рекомендовано забезпечити, щоб результати моніторингу СЕО **інтегрувалися в офіційну систему оцінювання реалізації Стратегії**, а не існували окремим паралельним процесом. Це дозволить приймати більш зважені рішення про внесення змін до Плану заходів із урахуванням реального впливу проєктів на довкілля та здоров'я населення.

7. Загальні висновки

1. Система проєктів Плану заходів структурована, логічна та комплексна, відображає ключові виклики регіону – воєнні, економічні, екологічні, соціальні, демографічні.
2. Значна частка ресурсів спрямовується на **інфраструктуру та просторовий розвиток**, що є виправданим за умови обов'язкової інтеграції вимог СЕО, ОВД/ОВНС, кліматичної адаптації та басейнових підходів.

3. Блоки, пов'язані з **екологічною безпекою, ПЗФ, управлінням відходами, водними ресурсами**, мають високий профіль, але потребують захисту від потенційного «витіснення» при перегляді пріоритетів фінансування.

4. Проекти у сфері **здоров'я, освіти, соціального захисту, культури та молоді** є критично важливими для відновлення людського капіталу й соціальної стійкості, а також формування екологічно відповідальної поведінки.

5. Система моніторингу та оцінювання створює **можливості для адаптивного управління**, але вимагає чіткої інтеграції екологічних та медико-демографічних показників і відкритої комунікації результатів для громад.

У підсумку, запропонована система проектів Стратегії регіонального розвитку Чернівецької області на період до 2027 року може бути визнана такою, що **в цілому відповідає принципам сталого розвитку**, за умови послідовного врахування висновків стратегічної екологічної оцінки, зміцнення екологічних та кліматичних компонентів у проектному портфелі та реального залучення громад до прийняття рішень і контролю за їх виконанням.